

РЕЦЕНЗІЇ, ВІДГУКИ, ВРАЖЕННЯ

УДК 821.161.1.09 Вторушин

ЛЮДМИЛА РОМАЩЕНКО

У КОЖНОГО СВОЯ ГОЛГОФА... ВТОРУШИН С. ЛИТЕРНИЙ НА ГОЛГОФУ: РОМАН. – БАРНАУЛ, 2009. – 336 С.

Доля звела мене зі Станіславом Вторушиним під час Всеросійського фестивалю «Шукшинські дні на Алтай» в липні 2011 року.

Редактор журналу «Алтай» – головного літературно-критичного видання краю – мені особливо імпував тим, що з невідомою тривогою говорив про долю трьох східнослов'янських народів, в останні роки роз'єднаних, але, на його думку, приречених спільною історією жити разом (адже Київська Русь – їхня спільна колиска). Станіслав Васильович захоплено розповідав мені про український Алтай, назву селища Українське, українські земляцтва. І на пам'ять подарував книгу «Літерний на Голгофу».

Цей роман про останні дні життя імператора Миколи II удостоєний Міжнародної премії імені Олексія Толстого 2009 року, а 2010 – отримав престижну крайову Демидівську премію.

Почала читати його відразу, адже три доби в дорозі – потрібно якось заповнювати час. Спочатку сприйняла роман дещо насторожено, знаючи зі слів автора, що в ньому піде мова про трагічну долю останнього російського царя і його сім'ї, зарахованих як мучеників до сонму святих.

Трагедія закодована вже в самій назві твору: адже Голгофа (образ, що вже став традиційним, часто вживаним у літературі) – це символ мучеництва. «Голгофа любові» – так називається роман черкаського письменника С. Носаня про велику жертвну любов декабриста Василя Давидова і його дружини Саші, що з мальовничого містечка Кам'янки на Черкащині пішла за чоловіком у добровільне вигнання до Сибіру.

У романі Р. Іваничука «Журавлиний крик» художник Сисой Шалматов (тверський майстер, який прибув на Запорізьку Січ) розписав козацьку Покровську церкву дивовижним іконостасом із зображенням розпнутого на хресті Ісуса. Ця картина – символ трагічної долі

розп'ятого майстра-пророка, приреченого на загибель тому, що назвав себе богорівним; це символ долі кожної людини взагалі: «Усі йдуть на Голгофу – і в кожного своя. Голгофи мук, голгофи підлості, голгофи забуття...»

Книга С. Вторушина нагадала мені пісню в авторському виконанні В. Леонідова, працівника Будинку російського зарубіжжя ім. А. Солженіцина в Москві, почуту на XX Кримських міжнародних Шмельовських читаннях (Алушта, 15-19 вересня 2011 року). До створення цієї пісні автора спонукала побачена в австралійському місті Брісбені, дорога, в золотій оправі зі смарагдами, ікона з написом: «Оренбурзькі козаки – імператорові-мученикові».

В ореолі мученика останній російський монарх (а також члени його сім'ї) з'являється і в романі С. Вторушина (на відміну від роману В. Пікуля «У последней черты» («Нечистая сила»), де в непривабливому світлі постає моральний вигляд Миколи II, його дружини Олександри Федорівни, «божого чоловіка» Григорія Распутіна). Автор зображує імператора як помазаника Божого (хоча, ймовірно, особа монарха в романі відрізняється від історичного прототипа), виділяє головну рису його вдачі й усіх представників царської родини – внутрішню гідність, що зберігалася в найскладніших життєвих ситуаціях.

Микола II представлений у декількох іпостасях: багаторічний російський монарх («символ царской России» (38), якому не байдужа доля країни, освічений, досить демократичний, («в нем не было и намека на превосходство над людьми»), люблячий, ніжний чоловік і дбайливий батько, що важко переживає невиліковну хворобу єдиного сина. Останнє надає образу драматичного звучання. Важливе місце в романі займають роздуми монарха, що дозволяють розкрити його внутрішній світ, притім часто голос автора зливається з голосом його героя.

Не позбавлені авторської симпатії й інші члени царського сім'ї – імператриця Олександра Федорівна і великі княжни. Письменник знімає з імператриці обвинувачення у зраді Росії та інтимних зв'язках із Распутіним, вважаючи подібні твердження плітками, наклепом, своєрідною помстою вищого світу за критичне ставлення Олександри Федорівни до марнотратного життя петербурзького двору.

Роман С. Вторушина цікавий тим, що оживлює інших дійових осіб тієї складної революційної епохи, намагаючись зображувати їх без

особливої заангажованості, помітного нахилу в той або інший бік: В. Леніна, Л. Троцького, Я. Свердлова, Л. Красіна, В. Яковлева (комісар Радянського уряду), А. Белобородова (голова Єкатеринбурзької Ради депутатів), Ш. Голощокіна (комісар Єкатеринбурзької ЧК), Г. Распутіна та ін.

Внутрішня суть цих осіб розкривається в їхніх безпосередніх діяннях або за допомогою портретної, авторської характеристики й оцінки іншими персонажами. Приміром, короткий, але місткий, вичерпний відгук Яковлева про Леніна: «Умный. Очень крепкий физически. Обладает чудовищной работоспособностью. Фанатично предан идее социализма. Хочет перестроить мир на принципах справедливости» (60); «Он был непримиримым и беспощадным врагом царизма» (33). А ось детальний, фотографічний, психологічно забарвлений портрет Миколи II: «Николай II был в сапогах и офицерской форме без погон, и Яковлев подумал, что и форма, и отсутствие погон на ней имеют для бывшего Императора определенный смысл. Государь до сих пор считал себя военным, а отсутствие погон означало, что он принадлежит к уже несуществующей армии... И еще Яковлев отметил крепкое рукопожатие Государя, выдававшее в нем недюжинную силу.

Яковлев впился глазами в лицо Государя, стараясь запечатлеть каждую его черточку. Николай II был среднего роста, с мускулистой фигурой, его лицо обрамляла аккуратно подстриженная темно-русая борода, в которой серебрилась бросающаяся в глаза проседь. На высоком лбу пролегли две неглубокие, но уже хорошо заметные продольные морщины. От глаз к вискам тоже разбегались лучики морщин. Но что особенно бросилось в глаза – удивительно добрый, сразу располагающий к себе взгляд Государя. Поздоровавшись за руку, он улыбнулся совершенно искренней улыбкой..."(69) І сам Яковлев – очима імператора: «И все-таки в комиссаре было что-то необычное, отличавшее его от других революционеров. В нем не было агрессии и тем более ненависти... Комиссар в каждом эпизоде старался выглядеть уважительным и предельно вежливым» (182-183).

Автор переглядає оцінки доленосних історичних подій: Лютневої революції, зречення царя від престолу, Брестського договору та ін. У зв'язку з цим ставить ряд важливих соціально-політичних і філософських проблем: добро і зло, злочин і покарання, роль особи в історії, терор як один із методів революційної боротьби, моральність (аморальність) влади, релігія і віра та ін.

Наприклад, пильну вагу письменника привертає проблема насильства під час історичних перетворень. У її постановці і вирішенні віддзеркалюється гуманістична концепція автора, що розкривається в частих психологічних коментарях, міркуваннях героїв роману, наприклад, комісара Яковлева: «На его руках было много невинной крови. Он проливал ее, добывая деньги для революции. И вот она совершилась. Неужели и теперь будет литься кровь? Пора бы остановиться, иначе можно дойти до озверения. Разве ради этого делалась революция?»(75); імператора: «Никто не может получить свободу убивать людей» (108). В умовах дегуманізації, конфронтації суспільства ця тема звучить особливо актуально.

Актуалізуються також роздуми автора і його героїв про моральність/аморальність влади. Деякі з них можна віднести до афоризмів: «Человек, который олицетворяет собой власть, не может не думать о моральных последствиях своих поступков. Аморальные люди не имеют права находится у власти"(141); «Он (Яковлев. – Л. Р.) знал, что всякая власть цинична, но никогда не думал, что она может быть циничной до такой степени» (80); «Нет ничего страшнее, чем стать бездуховным существом» (81); «Игра в политику на таком (высоком. – Л. Р.) уровне слишком опасна"(88). От якби ці положення взяти на озброєння сучасним політикам і тим, хто їх приводить до влади.

Роман наштовхує на думку про взаємозалежність (взаємовіддачу) трагічного в людській долі. Під час коронації Миколи II сталася тиснява на Ходинському полі («Кривава Ходинка»), в якій загинуло понад тисячу осіб, а через декілька років його правління – нова трагедія: розстріл 9 січня 1905 року («Кривава неділя») мирної демонстрації робітників, котрі простували до Зимового палацу з метою вручити цареві петицію про робочі потреби (в історію Микола II увійшов із прізвиськом «Кривавий»). Це збурило громадськість і стало поштовхом до початку революції. Таким чином, пролита за часів правління імператора безневинна людська кров обернеться такою ж кров'ю членів його сім'ї.

Автора цих рядків особливо приваблюють українські мотиви роману. Українська тема з'являється в ньому з інформацією про професійних революціонерів («двое из Одессы, один из Киева» (32), що навчаються в партійній школі на острові Капрі під керівництвом М. Горького; терористичні акти («захват казначейства в Киеве» (34), вбивство « в киевском театре на глазах Николая» (141) міністра

внутрішніх справ Столипіна, який похований на території Києво-Печерської лаври); Полтавську битву, внаслідок якої Петро I вислав у Сибір полонених шведів (сюди ж був засланий племінник Мазепи Войнаровський, якому поет-декабрист К. Рилєєв присвятив однойменну поему); окупацію німцями України в роки громадянської війни. І ще дуже цікавий документ, пов'язаний з Україною, згадано в романі: волинський архієпископ Антоній вручив Миколі II «миллион подписей в поддержку государственного курса Российской империи. Волынцы просили считать их не украинцами, а русскими» (101).

З позицій історичної достовірності роман С. Вторушина, можливо, викличе деякі полемічні судження, хоч автор тривалий час сумлінно вивчав історичні документи. Але ж письменник – не історик, а художній твір – не історичний документ.

Схожа ситуація, приміром, у романі П. Загребельного «Смерть у Києві» про засновника Москви, князя Юрія Долгорукого, українопопулярного серед киян. На відміну від літописців, істориків (наприклад, В. Татищева), які критично оцінювали діяльність князя (Долгорукий – таке прізвисько йому дали за постійне посягання на чужі землі) український письменник показує Долгорукого виразником народного прагнення до єдності руських земель.

Стосовно такого підходу до історичних подій, на наш погляд, має рацію російський (до речі, народився в українському Кам'янці-Подільському, а дитинство провів у Сибіру) письменник і філософ Михайло Веллер, говорячи про творчість В. Пікуля, чия творчість також викликала багато суперечок: «Он брал те версии, которые ему больше всего нравились в силу их скандальности и сенсационности. Он в исторических личностях брал те черты, которые ему больше нравились и больше подходили для данной книги. А в результате книги получались довольно увлекательные».

Тож твір С. Вторушина як ще одна художня спроба осмислити громадянську війну – з позицій гуманізму і християнської моралі, співчуття і царській родині, і російському простолюду – читається з неабияким інтересом.

*Стаття надійшла до редакції – 12.11.2011 р.
Прийнята до друку – 6.12.2011 р*